For Favour of Review and Opinion

श्रीनरचन्द्रोपाध्यायविरचिता

ज्ञानचतुर्विंशी

उस्मानियाविश्वविद्यालयसंस्कृतविभागाध्यक्षेण

डा० आर्येन्द्रशर्मणा

सम्पादिता

हैदराबादनगरे

उस्मानियाविश्वविद्यालयस्य-

संस्कृतपरिषदा

प्रकाशिता

SANSKRIT ACADEMY SERIES

General Editor

Dr. ARYENDRA SHARMA M.A., D. Phil.,
Professor of Sanskrit, Osmania University,
and Director of the Sanskrit Academy.

PUBLISHED

No. 1. JÑĀNACATURVIṀŚĪ of Naracandropādhyāya
(An early work on Astronomy - Astrology, published for the first time)
Edited by Dr. Aryendra Sharma

No. 2. PAṆḌITARĀJA-KĀVYA-SAṄGRAHA
(Collected poetical works of Paṇḍitarāja Jagannātha)
Edited by Dr. Aryendra Sharma

IN PRESS

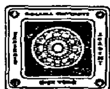
No. 3. SAṀSKṚTA-KAVI-JĪVITAM
(Lives of Sanskrit Poets & Authors, in Sanskrit)
by
Pt. Malladi Suryanarayana Shastri

No. 4. A DESCRIPTIVE CATALOGUE OF SANSKRIT MSS. IN THE OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY, Vol. I, (Vedic Literature).
Compiled by K. Sitaramaiya, M.A.

No. 5. KRIYĀSVARALAKṢAṆAM=YOHIBHĀṢYAM (A treatise on Vedic Accent, published for the first time).
Edited by Dr. Aryendra Sharma and
K. Sitaramaiya.

SANSKRIT ACADEMY SERIES No. 1.

JÑĀNACATURVIṂŚĪ OF NARACANDROPĀDHYĀYA

Edited by

Dr. Aryendra Sharma

THE SANSKRIT ACADEMY,
OSMANIA UNIVERSITY,
HYDERABAD-DECCAN.

First Edition 1956.

PRINTED AT THE OSMANIA UNIVERSITY PRESS, HYDERABAD DECCAN—7

FOREWORD

I am glad to introduce to Sanskritists this first publication of the Sanskrit Academy, Osmania University. Those devoted to Astronomical-Astrological studies will find here quite a few data of historical interest, since the work happens to be not only rare and unpublished but also fairly old as far as Astrological literature in Sanskrit is concerned. The treatise is brief, but precise, and contains material which appears to have been drawn upon by later writers on the subject. Its value is to be guaged from this point of view, rather than from an enquiry into its intrinsic merit, which certainly is not negligible.

The Sanskrit Academy was inaugurated by Shri K. M. Munshi, Governor of Uttar Pradesh, in January, 1954. It is an institution run jointly by the Osmania University and the Government of Hyderabad. The University possesses a fairly large collection of Sanskrit manuscripts, many of them rare and unpublished; and the Academy has undertaken to publish as many of these as possible, besides other useful works relating to Sanskrit. The second publication of the Academy, which is expected to be out early in 1957, will be a one-volume 'Saṅgraha' of Paṇḍitarāja Jagannātha's poetical works (some of them unpublished so far). Three more works, Kriyāsvaralakṣaṇam, (or Yohi-Bhāsya, a work on Vedic Accent), Saṁskṛta-Kavi-Jīvitam (a work on History of Sanskrit Literature in Sanskrit) and the First Volume of the Descriptive Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Osmania University Library, I am given to understand, are also ready for press.

I have every hope that the Sanskrit Academy will be in a position to extend the scope of its activities and serve the cause of Sanskrit learning. With the all-round re-awakening of interest in Sanskrit, both on behalf of the Indian people and the State and the Central Governments, an institution like the Sanskrit Academy should find no difficulty in making a steady progress.

B. Ramakrishna Rao,
(Chief Minister, Hyderabad)
President,
Sanskrit Academy.

31-10-1956.

Both the Text and the Commentary are corrected in several places and omissions filled in, apparently by a later hand. This has been done by writing between the lines, by erasure, by covering the letters with some pigment, or by putting dots and small horizontal strokes on the letters to be omitted (Vide Pandey, Indian Paleography, p. 109).

The Avagraha sign ऽ, denoting an elided अ, is usually omitted by both the Text and the Commentary. Words denoting numbers are immediately followed by the corresponding figures, especially where such words are periphrastic (*e.g.* दन्त ३२, अक्षर ५२, अर्क १२ etc.).

The lines are meticulously straight and the execution neat and beautiful. The pen used must have been fine, particularly in the case of the Commentary, which is written in very small characters. The space between the lines is very regular. The ink is black and enduring. The paper used is thin and soft. A space of one inch square is left blank in the middle of each page and there is a red spot in the middle of the space on page 2.

The Text begins with the sign '*Bhale*' in one of the many shapes used in Jaina Manuscripts. (See A Descriptive Catalogue of MSS. in the Bhandarkar Oriental Research Institute, Vol. XVII, Part 2, Appendix II, p. 12). The Text runs continuous ignoring the vacant space in the middle of the page. The pause at the end of a verse is indicated by two vertical strokes, and pauses at the end of each foot of a verse are indicated by a single vertical stroke. The verses are numbered both in the Text and the Commentary. But there are no vertical strokes after the verse numbers. In the Commentary, pauses at the end of sentences are indicated by single vertical strokes. Commentary of each verse begins with its first two or three letters followed by an oval (zero).

The above-mentioned Descriptive Catalogue Part 3, contains on page 510 the photostat copy of a page of a manuscript which is dated Saṁvat 1333 or A.D. 1277. A comparison of the characters of this manuscript with those of our manuscript indicates that the latter is at least as old as, if not older than, the former. The Jñānacaturviṁśī manuscript, therefore, must have been written around 1250 A.D., which makes

it contemporaneous with the author. (See Note on the Author). The manuscript is neither dated nor mentions the name of the scribe, and it is not impossible that it was written either by the author himself, or by one of his pupils. The Commentary is perhaps a few decades younger. The name of the commentator is not known, but he explains the somewhat terse text with a facility that would point to his being a younger contemporary of the author.

The characters of our manuscript, to a large extent, correspond to those of Plate XXVII of Sri Gaurishankar Hirachand Ojha's Prācīna Bhāratīya Lipimālā. From the earliest times down to the 16th Century, Jaina authors and scribes usually adopted, with chronological variations, this particular script, the 'Jaina Devanāgarī.' The non-Jaina works belonging to this period are written in a script which is closer to the modern Devanāgarī.

THE AUTHOR

The colophon of the Jñānacaturviṁśī ascribes the work to Naracandropādhyāya,[1] while the last verse (No. 24) refers to the author, without mentioning his name, as the spiritual descendant of a Guru bearing the same name as an earlier Guru who was called Siṁhasūri and who was a pontiff of the Kāsadraha Gaccha.[2]

---

1. इति श्रीनरचन्द्रोपाध्यायविरचिता ज्ञानचतुर्विंशी ।

2. See the Text, p. 8. No information is available regarding this Gaccha; nor does it find a place in the traditional lists of Gacchas. (See, for example, Bühler, Indian Sect of Jainas, pp. 78-80). The words जालिहर and कासहर occurring in the Padmaprabhacaritra of Deva Sūri may be names of Gacchas. (See A Descriptive Catalogue of MSS. in Jaina Bhandars at Pattan = Gaikwad Oriental Series LXXVI, Vol. I, p. 211). Is कासद्रह the same as कासहर ? Or, is कासद्रह a metathesis for कासह्रद which is the name of a place? (Cf. हर्षपुरीय गच्छ, and see Jainapustakapraśastisaṅgraha, Vol. I. p. 77).

The author of the Kathāratnākara[3] calls himself Naracandra Sūri and gives his spiritual lineage as follows :—

Maladhāri Abhayadeva (of Harṣapurīya Gaccha)
|
Hema Sūri
|
Vijayasiṁha
|
Śrīcandra Sūri
|
Municandra Sūri
|
Devānanda and Yaśobhadra Sūri
|
Devaprabha Sūri
|
Naracandra Sūri

A later Jaina Author, Rājaśekhara (different from the author of the Kāvyamīmāṁsā), in verse 14 of the Praśasti

---

3. See A Descriptive Catalogue of MSS. in the Jain Bhandars at Pattan = Gaekwad's Oriental Series, No. LXXVI, Vol. I, p. 14. The relevant verses are as follows :—

गच्छे हर्षपुरीयनाम्नि मुनिप्रष्ठः प्रतिष्ठास्पदं
प्रख्यातो मलधारिरित्यमलधीर्नि सङ्घचूडामणिः ।
संजज्ञेऽभयदेवसूरिरवनीपालार्च्यपादाम्बुजो
येनामारिरकारि जन्तुवितते. सिद्धेशदेशावधिः ॥

स्वर्णपिडार्चितजैनवेश्मशिखरः श्रीहेमसूरिस्ततः
सिंहोऽस्माद् विजयादिमो मुनिपतिः श्रीचन्द्रसूरिस्ततः ।
सूरिः श्रीमुनिचन्द्र इत्यभिधया चारित्रपात्रं ततो
देवानन्दमुनीश्वरोऽप्यथ यशोभद्राख्यसूरिस्ततः ॥

श्रीदेवप्रभसूरिरित्यथ गुरुस्तेवे(वि)द्यरत्नाकरः
सूरिः श्रीनरचन्द्र इत्यभिधया तस्यापि शिष्याग्रणीः ।
एतेनूतनगुम्फमात्रघटनासम्बन्धबन्धूकृतै-
र्देवी वाचमलञ्चकार सुकथारत्नैश्चिरत्नैरयम् ॥

इति श्रीमलधारिशिष्यनरचन्द्राचार्यविरचिते कथारत्नसागरे मगदत्तकुमारचरितं नाम पञ्चदशस्तरङ्गः ॥

to his Nyāyakandalipañjikā, gives his own spiritual genealogy as follows[4]:—

Jayasiṁha Sūri
Maladhāri Abhayadeva Sūri
Hemacandra Sūri
Śrīcandra and Vibudhacandra
Municandra
Devaprabha
Naracandra
Narendraprabha
Padmadeva
Śrītilaka
Rājaśekhara

This is obviously the same list as that of the Kathāratnākara, except that it adds the name of Abhayadeva's Guru and omits those of Vijayasiṁha, Devānanda and Yaśobhadra. Putting the two lists together, we arrive at the following genealogy of Naracandra :—

Jayasiṁha Sūri
Maladhāri Abhayadeva
Hema (-candra)Sūri[5]
Vijayasiṁha
Śrīcandra (and Vibudhacandra) Sūri
Municandra
Devānanda and Yaśobhadra Sūri
Devaprabha Sūri
Naracandra Sūri

4. See Peterson, Reports III, p. 272, and A Descriptive Catalogue of Saṁskṛta and Prākṛta MSS. in B.B.R.A.S., No. 311, 1634 and 1748.

5. To be distinguished from the famous Hemacandra of Kumārapāla's Court.

This would seem to accord with what Naracandra says *in the Jñānacaturviṁśī, namely that he is the spiritual des*cendant of a Guru, Siṁha Sūri, whose lineage goes back to an earlier Guru bearing the same name. For, 'Siṁha-Sūri' is, in all probability, short for 'Jayasiṁha Sūri' and 'Vijayasiṁha Sūri' of the consolidated list. According to the Jñānacaturviṁśī, the first Siṁha Sūri, the Guru of Abhayadeva, was the pontiff of Kāsadraha Gaccha ; while according to the Kathāratnākara, Abhayadeva belonged to the Harṣapurīya Gaccha. *This would lead one to conclude that* 'Kāsadraha' and 'Harsapurīya' *are the names of the* same Gaccha. *Beginning* with Abhayadeva, Harsapurīya Gaccha came to be known *also as the* Maladhāri Gaccha. 'Maladhāri' was, in fact, a personal designation of Abhayadeva, as indicated in the Kathāratnākara[6], and as clearly stated in the Praśasti of Rājaśekhara, which says that the designation of 'Maladhāri' was conferred upon Abhayadeva by King Karṇa of Gujarat[7]. The designation was later extended to the Gaccha over which Abhayadeva presided, so that all the subsequent Gurus of the line came to be designated 'Maladhāri.' In the Prākṛta-prabodha[8], Naracandra *speaks of himself as the disciple of* 'Maladhāri,' *where the term must refer to* Devaprabha, *or, perhaps, to* Devānanda *of the consolidated list* (see above).

Jaina *tradition knows of several* Abhayadevas[9]. But *we are here not concerned with their identification. It is enough to note that the* Kathāratnākara *and* Rājaśekhara's Praśasti are speaking of the same Maladhāri Abhayadeva. His date is easy to ascertain, since, as mentioned in the Praśasti, he was a contemporary of King Karṇa of Gujarat, who is known to have ruled at Anahillavāḍa Paṭṭan from

6. गच्छे हर्षपुरीयनामनि......प्रख्यातो मलधारिरिति...... ।

7. See also Kāvyānuśāsana, edited by R. C. Parikh, Vol. II, Pt. I, p. CLXI, and New Cat. Cat. Vol. I. p. 208.

8. इति श्रीमलधारिशिष्य-प०नरचन्द्रविरचिते प्राकृतप्रबोधे चतुर्थः पादः समाप्तः । See Gaekwad's Oriental Series LXXVI, Vol.I , p. 88.

9. See, for instance, New Cat. Cat. Vol. I, pp. 206 and 209; Jainastotrasandoha, Intro., p. 21, etc.

1063 to 1093 A.D.[10] Abhayadeva's disciple Hemacandra (different from the famous Hemacandra), was similarly a contemporary of Karṇa's son, King Jayasiṁha[11]. Consequently, Naracandra, who is the fourth (according to the Praśasti), or the sixth (according to the Kathāratnākara), Guru after Hemacandra, must have lived some time during the 13th century. This tallies with the fact that Naracandra is known to have got a work written by Gunavallabha in Saṁvat 1271 = 1215 A.D.[12] Several Praśastis written by Naracandra are preserved in the Girnar Inscription of Vastupāla, which is dated Saṁvat 1288 = 1232 A.D.[13] There is thus sufficient evidence to fix Naracandra's date as the first half of the thirteenth century.

The following works are ascribed to Naracandra:—

1.	Anargharāghava-vyākhyā	New Cat. Cat., Vol. I, p. 146.
2.	Prākṛtaprabōdha	Cat. Cat., Pt. I, p. 360.
3.	Jyautisa-sāra or Jyōtiḥsāra or Nāracandra or Nāracandrajyautisa	Descriptive Catalogue of MSS. in B.B.R.A.S., No. 311; Descriptive Catalogue of MSS in I.O.L. Nos. 6345-6.
4.	Nyāyakandalīṭippana	Jainastotrasandoha, Intro. p. 54.
5.	Bhuvanadīpaka	Cat. of MSS. in C.P. & Berar, No. 3697; Cat. Cat., Pt. I, p. 413.

10. See K. M. Munshi, The Glory that was Gujarat, p. 157, and R. C. Parikh, Kāvyānuśāsana, Vol. I, Pt. I, p. CL.

11. See A Descriptive Catalogue of Saṁskṛta and Prākṛta MSS. in B.B.R.A.S., No. 1388.

12. *Ibid.*, No. 311.

13. See M. Krishnamacharya, A History of Classical Sanskrit Literature, p. 203.

6. Jyautiṣasārasaṅgraha ..	Cat. of MSS. in C.P. & Berar, Nos. 7273, 74; Cat. of Limbdi MSS., Nos. 1069-70.
7. Naracandrapaddhati .. or Nāracandra-ṭippana	Cat. Cat., Pt. I, p. 287; Jainagranthāvalī, p. 348; Cat. of Limbdi MSS., No. 1387.
8. Kathāratnākara or . Kathāratnasāgara	A Descriptive Cat. of MSS. in the Jain Bhandar, at Pattan, Vol. I, p. 14.
9. Caturviṁśatijina- . stōtra	Jainagranthāvalī, p. 278.
10. Janmāmbhodhi .	Jainagranthāvalī, p. 347.
11. Sarvajinasādhāraṇa- .. stava	Jainastotrasandoha, Pt. 1, p. 20.
12. Jñānacaturviṁśī ..	..

It is possible that all these works are not by one and the same Naracandra[14], although definite evidence favouring such an assumption is lacking. It is true that the several works listed above do not mention the name of the author in an identical form: the Jñānacaturviṁśī calls him 'Naracandropādhyāya,' the Prākṛtaprabodha and the Jyautisasāra call him 'Paṇḍita Naracandra,' while the Kathāratnākara gives his name as 'Naracandra Sūri.' But this does not necessarily mean that the three works are referring to three different Naracandras. 'Upādhyāya' is more or less synonymous with 'Paṇḍita', or it may be the author's surname. As for the designation 'Sūri' mentioned in the Kathāratnākara, it is legitimate to presume that Naracandra began to be called 'Sūri' only after he took Orders.

In the Jyautiṣasāra, Naracandra gives the name of his Guru as 'Devānanda,[15] in the Kathāratnākara as 'Devaprabha,'

14. See *Jainastotrasandoha, Intro., pp. 54-55.*

15. देवानन्दमुनीश्वरपदपङ्कजसेवनैकषट्चरणः ।
ज्योतिःशास्त्रमकार्षीन्नरचन्द्राख्यः सुधीश्वरः ॥

and in the Prākṛtaprabodha as 'Maladhāri.' The last reference raises no problem, since both Devānanda and Devaprabha belonged to the Maladhāri Gaccha, as is clear from the consolidated list given above. But even the divergent references of the other two works can be easily reconciled. Naracandra may have studied under Devānanda, but not succeeded him as a pontiff. Devaprabha was probably his senior contemporary and superceded him as the pontiff of the Gaccha. Naracandra may have been made the pontiff after Devaprabha who thus would be his lineal Guru, while Devānanda would be his Vidyā-Guru.

ARYENDRA SHARMA
and
K. SITARAMAIYA
*(MSS. Library,
Osmania University).*

श्रीनरचन्द्रोपाध्यायविरचिता

ज्ञानचतुर्विंशी

(a) In the Text—

(i) Round brackets are used for denoting a number in figures, which is mentioned in the text, occasionally periphrastically, in the preceding word or words.

(ii) Square brackets are used for denoting a letter or a symbol omitted by the scribe.

(b) In the Commentary—

(i) Round brackets denote a word or words of the Text, whose explanation or synonym immediately follows, but which the Commentary omits to quote.

(ii) Square brackets denote a letter or a symbol omitted by the scribe, or missing otherwise.

(c) Numbers before foot-notes refer to the lines of the page, which are numbered on the right margin.

ज्ञानचतुर्विंशी

श्रीवीराय जिनेशाय नात्यातिशयशालिने ॥
ज्योतिर्म्पाप(?)कृते कुर्वे चतुर्विंशतिकामिमाम् ॥१॥

(अ) संक्रान्तितद्दिनयोः प्रमाणम्

पलैरजात् त्रिद्व्येकैकद्वित्रिभिः प्रत्यहं क्रमात् ॥
धन्ता (३२) क्षरा (५२) नर्क (१२) स्व (१२) ढाँपु (५२) दन्तै (३२)-
वर्णैरधो भवात् ॥२॥

आषट्कं कर्कतो रात्रेः कुरु वृद्धिं त्रुटिं दिवः ॥
मृगाद् द्युवृद्धिं राम्योन्यं तुलाजौ खत्रि(३०)नाडिकौ ॥३॥ (युग्मम्)

पलै[:] ॥ (अजात्) मेषसंक्रान्तिदिनात् त्रिभिः पलै[] (दन्तैर्वर्णै.) द्वात्रिंशदक्षरैर्दिनवृद्धिः प्रत्यहं, रात्रिहानिरित्यनुक्रमतः सर्वसंक्रान्तिषु स्वयमभ्यूह्य, मेषात्कर्कं यावत्। ततश्च रात्रिवृद्धि[:] दिनत्रुटिर्मकरं यावत्। ततो दिनवृद्धि[:] रात्रित्रुटिर्मेषं यावत् ॥२॥

आष०॥ (तुलाजौ) मेषतुले संक्रान्तौ (खत्रिनाडिके) त्रिंशद्घटिके ३[०]। पलाक्षरयुतिस्तु षट्कं यावत् आनुलोम्येनापरषट्के तु प्रातिलोम्येन ॥३॥

(आ) घटिकाशेषविज्ञानयनम्

अष्टाष्टकेन्दौ(१९८) षड्गुणितमध्यपादोज्झिते पदैः ॥
मध्योनैः सत्रिद्विगुणैर्हृते लब्धं घटीमितिः ॥४॥

अष्टा० ॥ (अष्टाष्टकेन्दौ) अष्टनवत्यधिकशते षड्गुणितैर्मध्यपादे(रुज्झिते) रहिते कृते, (पदैः) शरीरच्छायापादै(र्मध्योनैः)र्मध्यपादरहितैः, (सत्रिद्विगुणैः) सप्तक्षेपे द्विगुणिते. (हृते) भागमाहरेत्। लब्ध घटयो भवन्ति। पूर्वाह्णे घटिकाः अपराह्णे शेषाश्च। शेषराशौ षड्गुणितस्य प्रस्तुतेनैव भागहारे लब्धं पलानि।

(a) In the Text—

(i) Round brackets are used for denoting a number in figures, which is mentioned in the text, occasionally periphrastically, in the preceding word or words.

(ii) Square brackets are used for denoting a letter or a symbol omitted by the scribe.

(b) In the Commentary—

(i) Round brackets denote a word or words of the Text, whose explanation or synonym immediately follows, but which the Commentary omits to quote.

(ii) Square brackets denote a letter or a symbol omitted by the scribe, or missing otherwise.

(c) Numbers before foot-notes refer to the lines of the page, which are numbered on the right margin.

ज्ञानचतुर्विंशी

श्रीवीराय जिनेशाय नानातिशयशालिने ॥
ज्योतिर्व्याप(?)कृते कुर्वे चतुर्विंशतिकामिमाम् ॥१॥

(अ) संक्रान्तितद्दिनयोः प्रमाणम्

पलैरजात् त्रिद्व्येकैकद्वित्रिभिः प्रत्यहं क्रमात् ॥
बन्ता (३२) क्षरा (५२) मर्कं (१२) स्व (१२) द्वीपु (५२) दन्तै (३२)-
वर्णैरधो क्षयात् ॥२॥
आषट्कं कर्कतो रात्रेः कुरु वृद्धिं त्रुटिं दिवः ॥
मृगाद् द्युवृद्धिं राव्योर्न्यं तुलाजौ खत्रि(३०)नाडिकौ ॥३॥ (युग्मम्)

पलै[ः] ॥ (अजात्) मेषसक्रान्तिदिनात् त्रिभिः पलै[.] (दन्तैर्वर्णैः) द्वात्रिंशदक्षरैर्दिनवृद्धिः प्रत्यहं, रात्रिहानिरित्यनुक्रमतः सर्वसंक्रान्तिषु स्वयमभ्यूह्यं, मेषात्कर्कं यावत् । ततश्च रात्रिवृद्धि[ः] दिनत्रुटिर्मकरं यावत् । ततो दिनवृद्धि[ः] रात्रित्रुटिर्मेषं यावत् ॥२॥

आष०॥ (तुलाजौ) मेषतुले सक्रान्ती (खत्रिनाडिके) त्रिंशद्घटिके ३[०]। पलाक्षरयुक्तिस्तु षट्कं यावत् आनुलोम्येनापरषट्के तु प्रातिलोम्येन ॥३॥

(आ) घटितशेषदिनानयनम्

अष्टाङ्कैन्दौ(१९८) षड्गुणितमध्यपादोज्झिते पदैः ॥
मध्योनैः सत्तुंद्विगुणैर्हृते लब्धं घटीमितिः ॥४॥

अष्टा० ॥ (अष्टाङ्कैन्दौ) अष्टनवतिशते षड्गुणितैर्मध्यपादै(रुज्झिते) रहिते कृते, (पदैः) शरीरच्छायापादै(र्मध्योनै)र्मध्यपादरहितैः, (सत्तुंद्विगुणैः) षट्क्षेपै द्विगुणितैः (हृते) भागमाहरेत्। लब्ध घट्यो भवन्ति। पूर्वाह्णे घटिता अपराह्णे शेषाश्च । शेषराशेः षष्टिगुणितस्य प्रस्तुतेनैव भागहारे लब्ध पलानि ।

---

३. व्याप- = व्यापन-? ४. संक्रान्ति० इत्यादि तृतीयश्लोकानन्तरम् । ६. दतास२श्रा० इति पाठः? १०. पलं इति पाठ. । १२. रात्रिवृद्धिदिन० इति पाठ । १३. दिनवृद्धिरात्रि० इति पाठ· १४. त्रिशद्घटिके३ इति पाठ. । १६. घटित० इत्यादि चतुर्थश्लोकानन्तरम् । १७. षद् गु० इति पाठः। १९. आष्टं इति पाठः।

मध्यपादाश्चानेन श्लोकेन ज्ञेया.—"त्रि (३) द्वये (२) क (१) खे (०)-न्दु (१) नेत्रा (२) ग्नि (३) युगे (४) पु (५) षट् (६) शर (५) युगा[:] (४)। क्रमाच्चैत्रादिमासाना मध्यपादाः प्रकीर्तिताः" ॥१॥ [॥४॥]

(इ) लग्नानयनम्

पञ्चवेदे(४५) यामगुण्ये रविभुक्तदिनान्विते ॥
त्रिंशद्भक्ते स्थितं यत्तल्लग्नं सूर्योदयर्क्षतः ॥५॥

पञ्च०॥ (पञ्चवेदा) पञ्चचत्वारिंशत्, यावन्त. (यामाः) प्रहरास्तावद्भिर्गुण्यते। सङ्क्रान्तिदिनाद्रविभुक्तदिना[नि] (अन्विते) मध्ये क्षिप्यन्ते। त्रिंशता भागे (स्थितं) यदुपरि तिष्ठति तल्लग्न; तदुद्गच्छज्ज्ञेय, (सूर्योदयर्क्षतः) उदयलग्नाच्च गणनीयम। यल्लब्ध तावल्लग्नान्युद्गतानि ॥५॥

(ई) होराद्यानयनम्

शेषे षष्टिहते भक्ते द्विशत्या लब्धमंशकः ॥
वर्गाद्युक्ताङ्कभक्ते[ऽ]श्र होरादिर्लभ्यते ततः ॥६॥ (युग्मम् ?)

शेषे - उपरितने (षष्टिहते) षष्टिगुणिते, द्विशत्या भक्ते, लब्ध (अंशकः) नवांशः। तत्रैव (वर्गाद्युक्ताङ्कभक्ते) नवशत्या भागे लब्ध होरा.। ६ शतैर्भागे द्रेक्काणः। १५० भागे द्वादशांश। ६० भागे त्रिंशांश। एतेषां स्था[पना] – ९०० हो०, ६०० द्रेक्का०, २०० नवां०, १५० द्वाद०, ६० त्रिंशां० ॥६॥

(उ) प्रश्नाक्षराल्लग्नानयनम्

सूर्यारशुक्रज्ञेज्यार्किचन्द्रेन्द्वीशान् कचादिगान् ॥
प्रश्नस्याद्याक्षराल्लग्नमोजादोजं सम समात् ॥७॥

(कचादिगान्) अकचटतपयशाना वर्गाणा क्रमेण (सूर्यारशुक्र०) इन्दुरविमङ्गलशुक्रबुधगुरुशनिचन्द्रा स्वामिनो। यथा स्थापना– अ-च[न्द्र], क-र[वि],

---

२. शरायुगा इति पाठ·। ४ लग्नानयनम् इति पञ्चमश्लोकानन्तरम्। ८. रविभुक्तदिना इति पाठः। ११ होरा० इत्यादि षष्ठश्लोकानन्तरम्। १५. वर्ग = १००। १८. प्रश्ना० इत्यादि सप्तमश्लोकानन्तरम्। १९. -ज्या- इति त्रुटितम्, ज्ञे. कि० इत्येतावन्मात्र सुदर्शम्। अत्र पङ्क्तौ, आर = मङ्गल, ज्ञ. = बुधः, इज्यः = गुरु, आर्कि. = शनिः। 'चन्द्रेन्दु' इति पुनरुक्तिस्तु चिन्त्या। व्याख्यायामपि चन्द्रो द्विरुक्त., प्रथमतो अवर्गाधिपश्चरमत· शवर्गाधिपश्च। अथ च व्याख्याया मूलस्यानुपूर्वीमुपेक्ष्य प्रथमस्थाने 'इन्दु' कथमाम्नात इति न ज्ञायते। २२ अच। कर। क्रमं तद्वद्बुधयश। शर्च। इति पाठः।

चन्म [द्मगल], ट-शु[क्र], त-वु[ध], प-वृ[हस्पति], य-श[नि], श-च[न्द्र] । प्रश्नाद्यक्षरात् वर्गाधिपसक्तं लग्नं ज्ञेयम् । यथा जम्बीरमिति प्रश्नः । आद्यक्षरं चवर्गीयं, तदधिपो भौमः । व्यक्षरं चौज, तस्मात् भौमस्यौजं मेषं लग्नं ज्ञेयम् । तच्चेदुद्गच्छत्तदा तत एव पृच्छाकार्यं चिन्त्यं, नो चेत् उदयत एव तस्मात्कार्यं विचार्यम् । एवं (समात्) समप्रश्नाक्षरात्समं प्रश्नलग्न ज्ञेय, (ओजात्) विषमाच्च (ओजम्) विषमम् ॥७॥

(ऊ) सर्वलग्नग्रहबलम्

पापः षट्त्र्यायगो भव्यः सर्वगस्तु शुभो ग्रहः ॥
सर्वो नेष्टो व्ययाष्टस्थश्चन्द्रश्चारौ तु चाङ्गपः ॥८॥

पाप[:] ॥ [पापग्रह ?] (षट्त्र्यायगो) ष[ट्त्रि]-एकाद[शे] [भ?]वने भव्यः । (व्ययाष्टस्थः) द्वाद[शेऽ]ष्टमे च (सर्वो नेष्टः) सर्वे[ऽ]भव्याः, [च]न्द्रः (अरौ) षष्ठे[ऽ]पि । (अङ्गपः) लग्नपतिस्तु चन्द्रवत् ज्ञेय. ॥८॥

(ऋ) सर्वभावरीतिसर्वभावलग्नता

द्रेक्काणों[ऽ]शो[ऽ]थ यो लग्ने सर्वभावेषु स स्मृतः ॥
सर्वो भावो निजे स्थाने तनुस्त्वर्थादिकः क्रमात् ॥९॥

द्रे०॥ (लग्ने) उदयलग्ने यो द्रेष्काणो[ऽ]शो वा उदितः स्यात्, (सर्वभावेषु) द्वितीयादिभावेष्वपि स एव द्रेष्काणादिर्ग्राह्य. । तत्र यदि प्रथमस्तदा सर्वत्र प्रथमः स ग्राह्यः । तत्र सौम्यग्रहावस्थान दृष्ट्यादिना शुभम् । अन्यथा त्वशुभम् । (अर्थादिकः) द्रव्यभ्रात्रादिभावास्तत्तत्पृच्छामाश्रित्य (तनुः?) मूर्तिरूपा भवन्ति ॥९॥

(ए) प्रश्नप्रत्ययानां संज्ञा

यस्य भावस्य पृच्छा स्यात् तत्पात् तद्गात् तदंशपात् ॥
रूपवर्णवयोजातिपुंस्त्रीधातुमूलोद्यमाः ॥१०॥

---

२. आद्यक्षर तवर्गीयम् (!) इति पाठः । ३. चोजम् इति पाठः । ६. सर्वलग्न० इत्यादि अष्टमश्लोकानन्तरम् । ९. व्याख्याया प्रारम्भ एव त्रीणि चत्वारि वाक्षराणि त्रुटितानि । 'ष' इत्यतः पर द्वे अक्षरे, 'एकाद' इत्यत. परं च द्वे अक्षरे त्रुटिते । १०. 'द्वाद' इत्यतः परमेकमक्षरं त्रुटितम् । 'सर्वे भव्याः' इति पाठः । 'भव्याः' इत्यतः परमेकमक्षरं त्रुटितम् । १२. सर्वभाव० इत्यादि नवमश्लोकानन्तरम् । १७. ०स्थान-दृष्ट्या० इति पाठ । १८. तत्।२ इति पाठः । १७–१९. पदातीनामभिप्रायश्चिन्त्यः । २०. प्रश्नप्रत्य० इति एकादशश्लोकानन्तरम् ।

मैत्रीमध्यचरोर्ध्वस्वग्रामदक्षिणदूरताः ॥
रसाकारशुभस्वोच्चस्थानाशकदिवाकरम् ॥११॥ (युग्मम्)

पृच्छालग्ने (यस्य भावस्य पृच्छा स्यात्) मूर्तिद्रव्यभ्रात्रादिपृच्छायां (तत्पात्) तस्य भवनस्य स्वामिनो, भुवनदीपकाभिप्रायेण, रूपवर्णवयोजातिपुंस्त्वस्त्रीत्वधातुत्वबलोद्यमा । मैत्रीमध्यचरत्वोर्ध्वत्वस्वग्रामदक्षिणदूरता रसाकारशुभस्वोच्चत्वस्थानाशकदिवाकराः सप्रतिपक्षा यथासम्भव विचार्या.। यथा, को[ऽ]र्थः? यादृक् तत्पते रूपवर्णवयोजातिपुंस्त्वादि तादृक् तस्य भावस्यापि वाच्यम् । एवं (तद्गात् तदंशपात्) तद्गतग्रहतदीयोदितनवांशस्वामिभ्यामिति ॥१०॥ ॥११॥

(ऐ) प्रश्नयोगः

मित्रस्वर्क्ष-त्रिकोणोच्च-सद्वर्गेक्षा-युतान्तरे ॥
युवोदिताश्च पुष्टाः स्युः सेन्दुकार्याङ्गभांशपाः ॥१२॥
मियो मियो गृहं स्वं स्वं यदीक्षन्ते मियो मियः ॥
कार्ये[ऽ]ङ्गे वा मियो भे स्युः स्वे स्वे[ऽ]मी यान्ति सिद्धये ॥१३॥
(युग्मम्)

(मित्रस्वर्क्षे) मित्रस्वयोर्भवने, त्रिकोणोच्चे स्थिता:, (सद्वर्गे) सौम्यषड्वर्गे स्थिता:, (ईक्षा-?) सौम्येक्षिता:, (युता.) सौम्ययुता, (अन्तरे?) सौम्यग्रहासन्ना:, (युवोदिता.) युवत्वावस्था उदिता दृश्यमाना दीप्ताश्च (सेन्दुकार्याङ्गभांशपाः) इन्दुकार्यस्वामि-मूर्तिस्वामि-नवांशस्वामिनो (पुष्टा स्यु) बलिनो भवन्ति । यथा, यद्येते (स्वं स्वं गृहम्) स्वस्वभवनानि (ईक्षन्ते) पश्यन्ति, (मियो मिय) अन्योन्यस्य भवनानि च पश्यन्ति, (कार्येऽङ्गे वा) कार्यस्वामि-मूर्तिस्वामिनौ (मियो भे) चान्योन्यभवने स्वे स्वे भवने[ऽ]वस्थितौ, तदा बलिनो ग्रहा. (सिद्धये यान्ति) कार्यसिद्धये भवन्ति। अर्कादीनां त्रिकोणानि, "सिंह (१) वृषा (२) ऽज (३) प्रमदा(४) कार्मुकभृ (५) तौलि (६) कुम्भधरा (७)" [इति]। "जीर्ण शुक्र" इत्यादियुक्त्या वृद्धत्वबालत्वे च परिहृत्य युवत्व ज्ञेयम् ॥१२॥१३॥

---

१. चरोर्द्ध० इति पाठ । ५. ० मध्यत्वरत्वोर्द्धत्व० इति पाठः । ६. यथा इति व्यर्थम्। ७. यादृग् इति पाठ, तादृग् इति पाठः । ९ प्रश्नयोग. इति त्रयोदशश्लोकानन्तरम् । १०. सद्वर्गेक्षायुतान्तरे इति मूलपाठश्चिन्त्य इव प्रतिभाति । तथापि व्याख्यामनुसृत्य, 'सद्वर्गे स्थिताः, सद्वर्गेक्षासहिता., सद्वर्गयुता, सद्वर्गान्तरे वर्तमानाश्च' इति यथाकथचिद् व्याक्रियताम् । १५. ०षड्वर्गे इति पाठ । १७ युवत्व(व)स्था इति पाठः । २२. वृषा २ जश्च ३ प्रमदा० इति पाठ । अत्र, अज = मेष., प्रमदा = कन्या, कार्मुकभृत् = धनु(धन)राशि, तौलिः = तुला, कुम्भधर. = कुम्भराशिः । ततश्च, सूर्य-चन्द्र-मङ्गल-बुध-गुरु-शुक्र-शनिग्रहाणां त्रिकोणानि यथाक्रमं सिंह-वृष-मेष-कन्या-धन-तुला-कुम्भेषु ज्ञेयानि ।

(ओ) गमागम-लाभालाभ-मृत्युजीवित-दुःखसुख-रहणशकुनज्ञानम्

चरादिलग्ने पृष्टेऽङ्गयुक्त्याष्टाङ्गनिमित्तता ॥
विश्रामाः शकुना लग्नादास्तं कथ्या ग्रहोपमाः ॥१४॥

चरा०॥ पृच्छको वदति, चरलग्ने पृष्टे (अङ्गयुक्त्या) मूर्तौ गमागमचिन्ता वाच्या। लाभभवने पृष्टे पृष्टत्वादिभाविते मृत्युजीवितचिन्ता, लग्नात् सप्तमचतुर्थयोर्त्र-लावले सुखदुःखचिन्ता। लग्नात् (आस्तं) सप्तमलग्नावधि (ग्रहोपमा) यावन्तो ग्रहा-स्तावन्त आगच्छतः पृच्छकस्य शकुना विश्रामा वा वाच्या. ॥१४॥

(औ) पतितादिज्ञानम्

वस्तुतत्स्थानचौरेशा ज्ञेयाः स्वाष्टास्तलग्नपैः ॥
मध्यभे दम्पतौ मध्येधाम वाह्ये तु बाह्यभे ॥ १५ ॥

वस्तु०॥ (स्वपेन) धनभवनस्वामिस्वरूपाद्यनुमानेन (वस्तु) गतवस्तु-रूपादि वाच्यम्। (अष्टपेन) अष्टमभवनस्वाम्यनुमानेन (तत्स्थान) गतवस्तुस्थान वाच्यम्। (अस्तपेन) सप्तमभवनस्वाम्यनुमानेन चौरो वाच्यः। (लग्नपेन) लग्न-स्वाम्यनुमानेन (ईशः) वस्तुस्वामी वाच्यः। (दम्पतौ?) दशमभवनस्वामिनि (मध्यभे) दशमे वर्तमाने (मध्येधाम) गृहमध्य एव ग[त]वस्तुचौरो ज्ञेयो। (वाह्यभे) ततो[ऽ]-न्यत्र तस्मिन् (वाह्ये) गृहाद्वाह्य एव वस्तुचौरो वाच्यो ॥ १५ ॥

(क) पुत्रपुत्रीज्ञानम्

ओजे वक्रेन्दुजीवेषु पुत्रो ध्यङ्गेशयोश्च सः ॥
समे पुत्र्येषु पुंभावे पुंग्रहेक्ष्ये स सान्यथा ॥ १६ ॥

ओजे॥ भवने (ओजे) प्रथमतृतीयादौ (वक्रेन्दुजीवेषु) भौमेन्दुजीवेषु तथा (ध्यङ्गेशयोः) पञ्चम[स्वामि-]मूर्तिस्वामिनोश्च सत्सु पुत्रो गर्भस्थो वाच्यः। एतेषु ग्रहेषु समे लग्ने सत्सु पुत्री वाच्या। (पुंभावे) पुंलग्ने मूर्तौ (पुग्रहेक्ष्ये) पुंग्रहेक्षिते च (स) पुत्रः, (अन्यथा) एतद्वैपरीत्ये च (सा) सुता वाच्या ॥ १६ ॥

---

१. गमागम० इति चतुर्दशश्लोकानन्तरम्। रहणम् = विश्रामः? ५. पृष्टेपृष्टत्वादि इति पाठः। अत्र लेखकप्रमादात् किञ्चित् त्रुटितमिति प्रतिभाति। ६. 'आस्तम्' = आ-अस्तम् (सप्तमम्) ७. आगच्छतः इति पाठः। ८. पतिता० इत्यादि पञ्चदशश्लोका-नन्तरम्। १०. मध्यभेदपतौ (दःपतौ) इति पाठः। दम्पतौ = भवनस्वामिनि? १५. एवग-वस्तु० इति पाठः। १७. पुत्र० इत्यादि षोडशश्लोकानन्तरम्। १८. वक्र = भौमः, जीवः = गुरुः। ध्यङ्गेशयोः = धीशे = बुद्धीशे = पञ्चमस्वामिनि + अङ्गेशे = मूर्तिस्वामिनि च। २१. पञ्चमस इति पाठः ?

(घ) दोषज्ञानम्

केन्द्रत्रिकोणरन्ध्रान्त्ये चार्कादौ क्षेत्रपाग्रजात् ॥
खाम्बुतो वंशतो भूतात् पितुः खाद् यक्ष्मुद्गलात् ॥ १७ ॥

यं भावं दोषदः खेटः पश्येद्वा यस्य सो[ऽ]धिपः ॥
तस्य दोषो[ऽ]स्ति पित्रादिसंज्ञस्येत्युच्यते धिया ॥ १८ ॥

ओजाङ्गस्य द्रेक्काणे त्रिपञ्चसप्ताक्षरं क्रमात् ॥
नामांशे[ऽ]थ समाङ्गे द्विचतुःषष्ठाक्षरं भवेत् ॥ १९ ॥

केन्द्र० ॥ (केन्द्रे) केन्द्रचतुष्टये, (त्रिकोणे) त्रिकोणद्वये, (रन्ध्रे) [ऽ]ष्टमे, (अन्त्ये) द्वादशे भे (अर्के) रवौ वर्तमाने दोषपृच्छायां (क्षेत्रपाग्रजात्?) क्षेत्रपदोषो वाच्यः। एतेष्वेव चन्द्रे (खाम्बुतो?) आकाशदेवतादोषो वाच्यः। तथा भौमे (वंशतो) गोत्रजदोषो वाच्य.। एतेषु बुधे (भूतात्) भूतदोष, एतेषु गुरौ (पितुः) पितृदोष, एतेषु शुक्रे (खात्) आकाशदेवतादोष, शनौ (यक्ष्मुद्गलात्) यक्ष्मुद्गलदोषः॥१७॥

पूर्वश्लोकोक्तभवनेषु वर्तमाना ग्रहा दोषदा. ॥१८॥

ओजा०॥ (ओजाङ्गस्य) विषमलग्नस्य नाम्ना द्रेक्काणे उदिते नवांशे वा दोषस्य त्रिपञ्चसप्ताक्षर नाम (क्रमात्) प्रथमद्वितीयतृतीयद्रेक्काणाद्यनुमानेन ज्ञेय, नवांशे[ऽ]प्येव वारत्रय ज्ञेयम्। तथैव (समाङ्गे अंशे) समयोर्द्रेक्काणनवांशयोर्द्विचतु.षष्ठाक्षर दोषनाम वाच्यम् ॥१९॥

(ग) जयपृच्छा

पुष्टे[ऽ]स्ते वा[ऽ]स्तपे स्यातुर्यातुर्लग्ने[ऽ]ङ्गपे जयः ॥
त्र्याद्ये षट्के[ऽ]थवा स्यातुः परे यातुः क्षयो बले ॥ २० ॥

(अस्ते) सप्तमभवने, (अस्तपे) तत्स्वामिनि वा (पुष्टे) बलिनि (स्यातुः) स्वस्थानस्य वा योद्धुर्जयो भवति। लग्ने (अङ्गपे) तत्स्वामिनि वा बलिनि यातुर्योद्धुर्जयो भवति। (त्र्याद्ये) तृतीयाद्ये[ऽ]ष्टमान्ते लग्नाना षट्के बले स्यातु. क्षयो भवति। (परे) शेषे षट्के बले यातुः क्षयो भवेत् ॥२०॥

---

१. दोषज्ञानम् इत्येकोनविंशश्लोकानन्तरम् । २-३. क्षेत्रपाग्रजात् इत्यस्य क्षेत्रपदोष इति, खाम्बुत. इत्यस्य च आकाशदेवतादोष इत्यर्थः कथमिति विचार्यम्। अथ च चन्द्रे केन्द्रादौ वर्तमाने आकाशदेवतादोषमुक्त्वा, पुन. शुक्रेऽपि केन्द्रादौ वर्तमाने आकाशदेवताया एव दोषः कथमुक्त (१२ पङ्क्तौ) इति चिन्त्यम् । १८. जयपृच्छा इति विंशश्लोकानन्तरम् ।

(घ) रोगपृच्छा

लग्नादिकेन्द्रगा ज्ञेया वैद्यतन्त्ररुगातुराः ॥
यत्र केन्द्रे शुभस्तस्माद् गुणो[ऽ]स्ताष्टारिपेऽबले ॥ २१ ॥

लग्ना० ॥ "लग्नं वैद्यो द्युन व्याधिर्मित्रं(?) रोगी खमौषधम्"इत्यादि-युक्त्या लग्नादिकेन्द्राणि । क्रमाद् (वैद्यतन्त्ररुगातुरा.) वैद्यौषधरोगरोगिणो ज्ञेयाः । यत्र केन्द्रे शुभो ग्रहः तस्माद् गुणो वाच्य., पर (अस्ताष्टारिपे) षष्ठसप्तमाष्टम-भवनस्वामिनोऽबला विलोक्यन्ते ॥ २१ ॥

(ङ) नष्टजातकम्

मीने चैत्रादिमासं गणय रविरहो यत्र राशौ स मासो
दर्शे दत्वार्कराशौ सपदविनयुगं(?) यत्र चेन्दुस्तिथिः स्यात् ॥
षट्के[ऽ]र्काल्लग्नमाद्ये यदि दिनमपरे रात्रिरिन्दुश्च पक्षः
शुक्लो[ऽ]शुक्लो[ऽ]थ वेलोदयमिति कथितं जातकं नष्टवादि ॥२२ ॥

मीने०॥ (मीने) मीनसङ्क्रान्तौ यदा रविस्तदा चैत्रमासे जन्म, एव वृषादौ वैशाखे जन्म ज्ञेयमिति। एवं कुण्डलिका दृष्ट्वा [मा]सज्ञानम् ॥ (अर्कराशौ) यत्र च [भव]ने रविः स्यात्त[त्रैव (इन्दु) चन्द्रः] स्यात्तदा (दर्शेऽ)मावास्याया जन्म, एवमग्रे तत्तद्राशौ, तदा सपदविनयुगं दत्वा (तिथि. स्यात्) तृतीयादौ जन्म वाच्यम्। इति तिथिज्ञानम् ॥ यत्र राशावर्कस्तत आरभ्याद्ये लग्नषट्के यदि जन्मलग्नं तदा दिने वाच्यम्, अपरे षट्के तु रात्रौ। दिनरात्रिज्ञानम् ॥ तथैव रवेराद्ये षट्के यदि चन्द्रस्तदा शुक्लपक्षे[ऽ]न्यथा कृष्णे। इति पक्षज्ञानम् ॥ (वेलोदयम्) रवेर्यतमे राशौ जन्म तदन्तराललग्ना निमीलयित्वा (?) दिनरात्रिगतघटिकासु जन्म वाच्यम्। इति नष्टजातकम् ॥ २२॥

इति चतुर्विंशतिकावचूर्णिः ॥

---

१. रोगपृच्छा इत्येकविंशतिश्लोकानन्तरम् । ४. व्याधिर्मेध्यं(?) रोगी कर्मौषधम् इति भ्रष्ट. पाठः। अत्र लग्न=प्रथमो भावः, द्युनं= सप्तमो भाव., मित्रं=चतुर्थो भावः, खम्=दशमो भावः । ६. अस्तम्=सप्तमस्थानम्, अरि=षष्ठस्थानम् । षष्ठसप्ताष्टम० इति पाठः । मूले 'अस्ताष्टारिपे अबले' इति सति-सप्तमी बोध्या । १३. मीनसङ्क्रान्तौ (!) इति पाठः । १४. वैशाखे इति पाठः । अत्र '-सज्ञानं' इत्यस्मात् पूर्वं 'मा-' इति त्रुटितम् । १५. -'ने' इत्यस्मात् पूर्वं 'भव-' इति त्रुटितं स्यात् । 'स्यात्त-' इत्यतः परं '-त्रैव चन्द्रः' इति त्रुटितं स्यात् । १६. अग्रेतन २ राशौ इति पाठः । १७. तमारभ्य इति पाठः । १९-२०. 'यतमे राशौ जन्म तदन्तराललग्नां निमीलयित्वा' इत्यस्पष्टम् ।